

FUNKCE – FUNKČNOST – FUNKCIONALISMUS

Sborník příspěvků z 6. mezinárodní konference

Setkání mladých lingvistů,

konané na Filozofické fakultě Univerzity Palackého

ve dnech 16.–18. května 2005

editor: Vladimír P. Polách

KE VLIVU TREMELLIIOVA – JUNIOVA LATINSKÉHO PŘEKLADU NA KRALICKOU BIBLI (SE ZŘETELEM K ТОПОНЬМІИ)

Robert Dittmann

Zatímco otázka předloh a historie textu kralického NZ byla objasněna pracemi J. Konopáska,¹ problém překladatelského postupu Kralických v protokanonických knihách SZ zůstává dluhem bohemistiky.² Ve studii o jazyce a předlohách Kralické bible zařazené v komentářovém svazku paderbornského vydání Šestidílký dochází Emanuel Michálek k závěru: „*Von der älteren tschechischen Bibelübersetzungen unterscheiden sie sich [d. h. die Kraltzer; Anmerkung von RD] grundsätzlichlich nicht in den Fällen, wo diese Übersetzungen nicht vom Original der hebräischen Bibel abweichen. Auch die Eigennamen (Propria) wurden nach der, ersten Weise' (prvního způsobu), wie sie in den älteren tschechischen Übersetzungen verwendet wurde, belassen.*“³ Chceme ukázat, že na některých místech se Kraličů odchytili jak od tradičního českého textu, tak od hebrejského znění a soustavněji volili interpretaci Tremelliiova-Juniova překladu (srovnáváme s 3. vyd. T-J).

Latinský překlad SZ pořízený heidelberskými kalvinistickými učenici Immanuelem Tremelliem a Franciskem Juniem se řadí mezi řadu překladů vycházejících z textu původnějšího než latinského textu vulgátních edic.⁴ Co víme o vlivu Tremelliiova-Juniova překladu na SZ Kralické bible? Víme bezpečně, že Kraličů měli tento překlad k dispozici, protože při stěhování kralické knihovny do Vratislavi r. 1628 byl pořízen soupis knih, mezi nimiž se nachází 5 svazků T-J.⁵ Můžeme usuzovat, že Bratři měli k dispozici první díl překladu záhy po jeho vyjití už v roce 1575.⁶ Od Konopáska pochází poznatek, že „*formální koncepcí prvního vydání Kralické bible byla převzata z latinské bible Tremelliiovy-Juniovy...*“⁷ Na jednotlivosti v propriální sféře upozorňuje Segert,⁸ Kopecký mluví o dvou hlavních předlohách,⁹ Jartym v souvislosti s T-J o výborné pomůcce.¹⁰ O T-J se zmiňuje i Komenský v *Ecclesiae Slavonicae brevis Historiola*.¹¹ Nejnověji objevil shody nápisů v ivančickém kostele s T-J Jiří Just (2006).

I Souvislý text – ukážka: 1Pa 2,49-55 v K6

1Pa 2,49 Porodila pak manželka, Saafa otec Madmanejských / Sevu otec Makbenejských / a otec Gibejských: též dcera Kálefova byla Axa. 50 Ti byli synové Kálefovi / syna Hur prvorozeného Efraty; Sobal otec Karatjaharimských, 51 Salma, otec Belémských: Charef, otec čeledi Belgaderských. 52 Měl pak syny Sobal otec Karatjaharimských; *Haroe, otec obyvatele dílu Memuchojských: 53 A čeledi Karatjaharimských, Jeterských, Pauských, Sumarských, a Misrajských: z těch pošli Zaraiti a Esaalšiti. 54 Synové Salmy; Belémsi, Neofaršiti, **Atarošiti z čeledi Joábovy; a Zoršiti, kteříž užívají dílu Memuchojských 55 A čeledi písařů obyvajících v Jábezu. Tivarských, Simarských, Sucharských: ti sou Cinejšiti přičhozi / z Amata, otec čeledi Rechabovy.

Filologické poznámky: * Jini / Kteryž zpravoval. N. spatřoval ; ** Jini / Appellatiue, jenž sou koruny čeledi Joábovy

Poznámka: V textu úryvků přepisujeme kurzívou slova psaná petitem v K6. V kritickém aparátu odhlížíme od interpunkčních znamének a většinou neoznačujeme začátek verše velkým písmenem, není-li to podstatné. Do kritického aparátu není zahrnut sloupec tří z POLY, který podává latinský překlad LXX. Srovnání znění ukázalo značné hláskoslovné i lexikální rozdíly. Hranatí závorky v K1613 přepisujeme kurzívou. Protože nám nejde o ortografické otázky, přepisujeme při vědomí problematicnosti propria částečně ve shodě s novodobými kralickými přetisky, tj. po souhláskách d, t, n, h, s, z, c, r a ch píšeme za krátké y měkké i. České tisky 16. století se v přepisu liší, ale sledovat tyto difference by výrazně přesáhlo možnosti tohoto článku.

1Pa 2,49 porodila K6, K1613] zplodil BEN, S37, NET, M56/7, M70, M77; porodila ČEP; peperit T-J; Genuit POLYLAT] **manželka** K6, vynecháno V92] **pak** K6, K1613] též ČEP; pak BEN, S37, NET, M56/7, M70, M77; autem T-J, POLYLAT, V92] **manželka** K6, K1613] Saaf NET, S37, K1613] uxox T-J; vynecháno BEN, S37, NET, M56/7, M70, M77, POLYLAT, V92, ČEP] **Saafa** K6, K1613] Saaf NET, S37, M56/7, M70, M77; Saaph BEN, POLYLAT, V92; Schanaphi T-J; Saafa ČEP; **otce** KRAL6, KRAL] **otce** ČEP; patris T-J; Otec M70, M77; otec BEN, S37, NET, M56/7, M70; pater POLYLAT, V92] **Madmanejských** K6, K1613] Madmannæorum T-J; Madmany ČEP; Madmena BEN, S37, NET, M56/7, M70, M77, POLYLAT, V92] **Ševu** K6, K1613] Schevam T-J; Sue T-J; Madmany ČEP; Madmena BEN, S37, NET, M56/7, M70, M77, POLYLAT, V92] **Ševu** ČEP] **Makbenejských** K6, K1613] Makbeny ČEP; (a Sue M56/7, M70) BEN, S37, NET, M77, POLYLAT, V92; Ševu ČEP] **Makbenejských** K6, K1613] Makbeny ČEP; & Macbenaorum T-J; Machbenova M56/7, M70, M77; Machbena BEN, S37, NET, POLYLAT, V92] **a** K6, K1613] i ČEP; & Macbenaorum T-J; Machbenova M56/7, M70, M77; Machbena BEN, S37, NET, POLYLAT, V92] **Gibejských** K6, K1613] Gibeje ČEP; Gibhæorum T-J; Gabaa BEN, S37, T-J; a BEN, S37, NET, M56/7, M70, M77; et V92] **Gibejských** K6, K1613] Gibeje ČEP; Gibhæorum T-J; Gabaa BEN, S37, T-J; a BEN, S37, NET, M56/7, M70, M77; POLYLAT, V92] **těž dcera Kálefova byla Axa** K6, K1613] denique filio NET, M56/7, M70, M77, POLYLAT, V92] **těž dcera Kálefova byla Axa** K6, K1613] denique filio NET, M56/7, M70, M77; POLYLAT, V92] **těž dcera Kálefova byla Axa** M56/7, M70, M77; Dcera také Kálefova (Ka- BEN) byla Calebi Haesa T-J (nad q je čárka); Dcera pak Kálefova byla Axa M56/7, M70, M77; Dcera také Kálefova (Ka- BEN) byla Axa (Axá BEN) BEN, S37, NET; Filia vero Caleb fuit Achsa V92; filia vero Caleph fuit Achsa POLYLAT [nad o je opačná čárka]; Kálefova dcera byla Aksa ČEP] **1Pa 2,50 Ti** K6, K1613] isti T-J; to ČEP; Tito BEN, NET, M56/7, M70, M77, S37; Hi POLYLAT, V92] **Kálefovi** K6, K1613] Kalefovi BEN, M77; Kálefovi NET, M56/7, M70, S37; Kálefovi ČEP; Calebi T-J; Caleph POLYLAT; Caleb V92] **syna Hur** K6, K1613] syn Chúra ČEP; filii Churis T-J; Syna Hur M70, M77; syna Ur BEN, S37; syna Hur NET, M56/7; filii Hur (Ur POLYLAT) POLYLAT, V92] **Efraty** K6, K1613] Efraty M56/7, M70, M77; Efrata BEN, S37, NET, POLYLAT; Ephrathæ T-J; Efratina ČEP; Ephrathæ T-J; Sobal K6, K1613] Šóbal ČEP; Schobal T-J; Sobal BEN, S37, NET, M56/7, M70, M77, POLYLAT, V92] **Kariatjeharimských** K6, K1613] Kirjat-jearim ČEP; Kirjath-Jeharimanorum T-J; Kariatiarim (C- POLYLAT, V92) S37, NET, M56/7, M70, M77, POLYLAT, V92; Kariatiarim BEN] **1Pa 2,51** **Betlémských** K6, K1613] Bethléma ČEP, Beth-Lechemitarum T-J; Bethléma BEN [psáno -ee-], S37, M56/7, M70, M77; Bethléma NET; Bethleem POLYLAT; Bethlehem V92] **Charef** K6, K1613] Chareph T-J; Cháref ČEP; Arif BEN, S37, NET, M56/7, M70, M77; Arip POLYLAT; Hariph V92] **čeledi** K6, K1613] familiae T-J; vynecháno S37, NET, M56/7, M70, M77, POLYLAT, V92, ČEP] **Betgaderských** K6, K1613] Bét-gáderu ČEP, Gaderitarum T-J; Bethgadera M56/7, M70, M77; Bethgader S37, NET, POLYLAT, V92; Beth gader BEN] **1Pa 2,52** **Sobal** K6, K1613] Sobal BEN, S37, NET, POLYLAT, V92; Sobala M56/7, M70, M77; Šóbal ČEP; Schobali T-J] **Kariatjeharimských** K6, K1613] Kirjat-jearim ČEP; Kirjath-Jeharimanorum T-J; Kariatiarima M56/7, M70, M77; Cariathiarim (K- BEN, NET, S37) BEN, NET, POLYLAT, V92, S37] **otce obyvatelů dílu Menuchotských** K6, K1613] *pater incolarum* patris Menuchotarum T-J (2. a 3. vyd.; patris je ve 4. vyd. T-J); polovina Menúchofanů ČEP; jenž viděl polovici odpočinutí BEN, M56/7, M70, M77] (zde méně čitelný tisk); jenž viděli polovici odpočinutí S37, NET; qui videbat dimidium requietionum POLYLAT, V92] **1Pa 2,53** **A čeledi** K6, K1613] a čeledi ČEP; Et familiae T-J; a z rodu NET, M56/7, M70, M77; a zrodu S37; Et de cognatione POLYLAT, V92] **Kariatjeharimských** K6, K1613] kirjatjearimské ČEP; Kirjath-Jeharimanorum T-J; Kariatiarim (C- Jethrejští BEN [psáno -ei-], NET, M56/7, M70, M77; Jethriští S37; Jethrei (Ie- POLYLAT) POLYLAT, V92] **Putských** K6, K1613] Pútejci ČEP; Puthæorum T-J; a Phutejští NET, M56/7, M70, M77; a Aputejští S37; a Futejští BEN; et Apathuei (& M56/7, M70, M77; a Sematejští BEN; et (& POLYLAT) Semathei POLYLAT, V92] **a Misrajských** K6, K1613] a Misraejci V92] **Z těch** K6, K1613] ex his T-J; z kterých ČEP; z nichžto BEN, NET, M56/7, M70, M77; et Maserei POLYLAT, V92] **Zarští** K6, K1613] Tzarhathæi T-J; Sareiští M70, M77; Saraitští [psáno -aj] NET, M56/7; Samaraitští S37 [psáno -ai-]; Sarakýští BEN [psáno -ti-]; Saraité POLYLAT, V92] **1Pa 2,54** **Betlémských** K6, K1613] Bethlémané ČEP; Beth-Lechemitarum T-J; Bethlémané NET, Bethleem M56/7, M70, M77, V92; otec Bethléma BEN [psáno -ee-], S37; Bethleem POLYLAT] **Netofatští** K6, K1613] a Netofané ČEP; & Netophatæi T-J; a Netofati BEN, S37, NET [-y-], M56/7 [-y-], M70 [psáno -y-], M77 [-y-]; et Netophathi (& -i POLYLAT) POLYLAT, V92] **Atarotští** K6, K1613] Atrótané ČEP; Hatarothani T-J; Koruny ČEP; & familia Joabi T-J; Domu (d- BEN, S37, NET, M56/7) Joabova BEN, S37, NET, M56/7, M70, M77; domus Joab (I- a Sorejci ČEP; & Tzorhani qui fruebantur parte Menuchotarum T-J; a polovice odpočinutí Saraj BEN, S37, NET, M56/7, M70, M77; et dimidium requietionis Sarai V92; & dimidiu [nad u je vlnovka] requietionis Sarai POLYLAT] **1Pa 2,55** **A čeledi pisarů** K6, K1613] čeledi sóferské ČEP; et familiae scribarum T-J; Rody také mistrů M56/7, M70, M77; Rody také mistrů (-ův NET) S37, NET [psáno -uow]; pokolení také mistrů BEN [psáno mijsruow]; Cognationes quoque scribarum POLYLAT, V92] **v Jábezu** K6, K1613] Jaebes ČEP; Jahbetzum T-J; v Jábes S37, NET, M56/7, M70, M77; v jebes

V92] **v Jábezu** K6, K1613] Jaebes ČEP; Jahbetzum T-J; v Jábes S37, NET, M56/7, M70, M77; v jebes BEN; in Jabes (I- POLYLAT) POLYLAT, V92] **Tiratských, Slmatských, Suchatských** K6, K1613] Tiraat'ané, Šimeat'ané, Súkat'ané ČEP; Thirathæorum, Schimhathæorum, Suchathæorum T-J; zpívající a zvučice / a v stáncích bydlíce (vstancích bydlíce S37; bydlíce NET, M56/7) S37, NET, M56/7, M70, M77; zpívající a zvučice. a v stáncích bydlíce BEN; canentes atque resonantes, et (& POLYLAT) in tabernaculis commorantes POLYLAT, V92] **Cinejští** K6, K1613] Kinejci ČEP; Kinæi T-J; Cineitští BEN, S37, NET, M56/7, M70, M77; Cinæi (-ei POLYLAT) POLYLAT, V92] **přichozí** K6, K1613] pocházející ČEP; advena T-J; jenž oslí M70, M77; jenž přišli BEN, S37, NET, M56/7; qui venerunt POLYLAT, V92] **z Amata** K6, K1613] z Chamata ČEP; orti Chamatho T-J; z Hamata M56/7, M70, M77; z Hamata M56/7, M70, M77; z Hamata M56/7, M70, M77; zpívající a zvučice. a v stáncích bydlíce BEN, S37, NET; de Calore (c- POLYLAT) POLYLAT, V92] **čeledi Rechabovy** K6, K1613] Bét-rekabova ČEP; familiae Recabi T-J; domu Rechabova BEN, S37, NET, M56/7, M70, M77; domus Rechab POLYLAT, V92.

Rozbor umožňuje vyslovit jednoznačný závěr, že v daném oddíle čerpá K6 text velmi zřetelně z T-J, znění některých proprií pak pocházejí z M70, M77 a české překladatelské tradice nebo jsou kombinací T-J a české překladatelské tradice. Závislost K6 na T-J v tomto oddíle jde až do takových detailů, jako jsou slova *ti* (1Pa 2,50), spojka *a* ve spojení *a čeledi pisarů* (1Pa 2,54) nebo začátek věty v 1Pa 2,53. Pět ze šesti slov v petitu v K6 se zcela shodují s T-J: manželka – uxox; otce obyvatelů – pater incolarum; kteříž užívali – qui fruebantur; zbylý jeden petit pochází z české překladatelské tradice (slovo byla v 1Pa 2,49 mají BEN, S37, NET, M56/7, M70, M77). Zcela důsledně má K6 *čeled* za T-J *familia*; o tom, že nejde o překlad přímo z hebrejštiny, svědčí právě překlad *čeled*, zatímco hebrejskému *בית* „dům“ odpovídá překlad s apelatívní sémantikou, který má i V92 (*domus*). Pouze v T-J lze také najít vysvětlení pro znění některých proprií nebo jejich odvozenin, např. *Menuchotských, Tiratských, Atarotští, Zorští, Zarotští*. S T-J se shodují někdy i hranice vět.

Z M77, M70 nebo z dřívější překladatelské tradice pocházejí znění proprií jako *Kálef, Axa, Hur* nebo *Estaošti*. Kralické znění *Hur* v 1Pa 2,50 obsahuje identicky jen NET a melantrišské bible M56/7, M70, M77 (oproti *Ur* v BEN a S37). Zajímavé jsou kombinace znění vulgátních (melantrišských) a znění přebraných z T-J, a to i u jednoho toponymu,¹³ např. *Kariatjeharimských* = *Kariat* z M77 (nebo dřívějších Melantrichových biblí) + *jeharimských* z T-J *Jeharimanorum*.¹⁴ Pozoruhodný je postup K6, K1613 v 1Pa 2,51, kde překládají kombinační metodou sekvencí *čeledi Betgaderských* = *čeledi* za *familia* z T-J + *Betgader-* z M77 nebo překladatelské tradice + *-ských* za *-arum* z T-J.¹⁵ Zvláště přesvědčivé jsou delší pasáže, které ze sledovaných biblí má pouze T-J a K6, K1613 je přesně přebírají včetně jejich syntaktických vztahů (s případným dosazením melantrišských znění proprií): *Těž dcera Kálefova Axa*; *otce obyvatelů dílu Menuchotských*; kteříž užívali *dílu Menuchotských*. Velmi zřetelné je přebírání morfémů Gpl. jako distinktivního znaku T-J ve vybraném textu. Přitom se jedná o posun v interpretaci oproti hebrejskému textu, který má propria v jednotném čísle.¹⁶ Důležitý je též překlad K6, K1613 *dílu* v 1Pa 2,52. Celý úsek je určité překládán z T-J, kteří ovšem mají ve 2. a 3. vydání na daném místě *patris*, zatímco kralické bible čtou správně *partis*, jak má také 4. vydání, a překládají *dílu*. Pro odchylky oproti T-J vystačíme s Melantrichovou biblí, žádné distinktivní znění dřívějších překladů není v tomto úseku doloženo.¹⁷

Zajímavé výsledky přináší srovnání K6 s K1613.¹⁸ Rozdíly: 1Pa 2,49 K6 manželka – K1613 vynecháno; K6 byla – K1613 vynecháno; 1Pa 2,52 K6 *Kariatjeharimských* – K1613 *Kariatjeharimských*, 1Pa 2,50 K6 *Hur* – K1613 *Chur*. Jedná se téměř všude o přiblížení k T-J nebo biblí Melantrichovým. Vynechání slova *manželka* je přiblížení k melantriškám a překladatelské tradici (uxox je specifikum T-J). Je možné potvrdit Brožovo¹⁹ konstatování, že kralické edice vykazují různý stupeň závislosti na starších českých překladech.

Na základě rozboru tohoto úseku vyslovujeme tvrzení, že text K6 představuje v tomto oddíle systematický, nový překlad s přihlédnutím k starším překladům, a to z T-J, přičemž

K6 a K1613 přebírají i odchyly T-J vůči hebrejskému textu,²⁰ jak ukazuje mimo jiné též srovnání s ČEP. V tomto úseku nejde o revizi v tom smyslu, že by Kraličti vzali za základ starší české překlady a doplnili je tam, kde se hebrejský text liší. Kraličti tu naopak překládají téměř zcela důsledně podle T-J a ze staršího Melantrichova překladu, který vstřebal také českou překladatelskou tradici, přebírají skoro výlučně pouze znění některých pro příalních jednotek.²¹

II Propriální soubor – Joz 15,21-62

Ukazuje se, že v propriálním souboru převažuje v K6 jiná závislost, a to na české překladatelské tradici, zejména Melantrichových biblích. Ze 135 toponymických jednotek, obsažených v tomto souboru, vykazuje přímou závislost na české překladatelské tradici 87, což činí 64,4 %.²² Příklady: *Júda, Kabsael, Cina, Asersual, Bersabé, Im, Sicelech, Aen, Zanoé, Engamim, Láchis, Lemam, Istemo, Zanoé, Gabaa, Alul, Betsur, Engaddi*. Kombinační znění české překladatelské tradice a T-J, popřípadě hebrejského textu, lze spolehlivě vysvětlit 18 jednotek, tedy 13,3 %, např. *Asor Chadat, Asar Gadda, Betfelet, Remmon, Zaraba, Kariatjeharim, Sebacha, Nibsam*.²³ Tradice má s T-J a hebrejským textem shodné znění v 18 případech (13,3 %), např. *Jagur, Dimona, Telem, Molada, Janum*. Zjevná závislost K6 na T-J nebo hebrejské předloze je prokazatelná u 5 jednotek, tj. pouhých 3,7 %: město *Sanna* (závislost na T-J, který také překládá apelativně první část složeného toponyma סַנָּה קָרְיָהּ, *Düma, Karmel, Juta, Kain*). Přímý vulgátní vliv, nezprostředkovaný českou překladatelskou tradicí, lze předpokládat u dvou jednotek (*Edom²⁴ a Samir*), tedy v 1,48 %. Zbýlých 5 jednotek (3,7 %) zůstává nezařazeno (*na Poedne²⁵ Masfa, Lebna, Atmata, město Solné*), i když lze vysledovat pravděpodobně inspirace.²⁶ U několika jednotek je provedené zařazení obtížnější (*Eltekon, Azor*).

V oblasti tradičních znění se K6 v ojedinelých případech přibližuje k nemelantrichovským biblím, zvláště k BEN a S37, potažmo tedy také k bibli Norimberské²⁷ (*Kariot, Aditaim, Eter, Maret, Betanot, Medemena*). Rozdíl oproti melantrichovským je v kralickém odstranění *-b-*, které však nalézáme také u znění, jež nemají oporu v BEN (*Lebaot, Jerimot, Jeter*), takže vliv BEN je problematizován. Prokazatelný je však vliv BEN nebo VUL ve znění K6 *Engaddi* – BEN, VUL, V92 *Engaddi* – S37, NET, M56/7, M70, M77 *Enganddi*. Jiné zjednodušení K6 oproti tradici reprezentují znění *Chebon* za tradiční *Chebbon, Azot* za *Azotus, Akaron* za *Akkaron*. Kraličti jdou s českou tradicí i tam, kde se vulgátní znění odlišují (K6 *Chebbon* – VUL *Thebbon, Im* – Hiim, *Lemam* – *Lebemas*). Není bez zajímavosti, že K6 se drží tradice někdy i na úkor apelativní interpretace T-J: K6 *Kariatarbe* – T-J *urbs Arbabi*.

Na toponymu *Bettafua* lze ukázat, že Kraličti zřejmě měli k dispozici M77, která jako jediná z Melantrichových biblím má správné *-ua* oproti *-au* v M56/7, M60/1 a M70. POLYLXAT a POLYLXLAT mají *Bethapbua*. Podobu *Tafua* má také BEN, která však chybně spojuje první část s předchozím toponymem (*Jaminabet*). Podobu K6 *Jetnan* obsahuje také pouze M77, zatímco M70 a další bible mají *Jetbnan* a T-J *Jitbnan*. Podobu *Giderot* v K6 pochází zřejmě z podoby *Gideroth*, kterou má jako jediná v překladatelské tradici M77, jinak je *-ch*. Naopak mylné *Anad* v M77 za *Anab* v předchozí tradici Kraličti správně nepřebírají, *Anab* mají též POLYLAT a POLYLXLAT.

Rozdíly mezi K6 a K1613 jsou nepatrné, nicméně zajímavé. Kromě interpunkce a odsonutí *-v* z K6 *synúv* jsou tu tři rozdíly ve sféře propriálních: K6 *Asor Chadat* – K1613 *Asor, Chadat*; K6 *Bazioia* – K1613 *Baziothia*; K6 *Láchis* – K1613 *Lachis*. V prvním případě jde o přiblížení k T-J, který toponymum disociuje, zatímco ČEP i WTMM pojímají תְּחִימָה תְּחִימָה

jako kompozitum.²⁸ Ve druhém případě Kraličti vynechávají aspiraci, což není neobvyklé v jejich toponymech ve srovnání s překladatelskou tradicí. Ve třetím případě (*Lachis*) jde o přiblížení BEN, která má jako jediná ze sledované tradice krátkost (jiné znění s krátkostí má T-J).²⁹

III Ukázka několika petiitů K6

V následujících příkladech byl T-J přímým zdrojem petiitů v K6. Jak vidíme ze srovnání s K1613, poslední kralické vydání zapracovalo některé vsuvky do překladu již bez odlišení (*jest, jsí*), jiné naopak vypustilo ze základního textu a vložilo do poznámky (*Eufra*). Překlad se tak stává na jedné straně plynulejším a na druhé věrnějším, protože např. místo *řeka* Eufrat je v BHS jen נַחַר, přeložitelné jako *Řeka*.³⁰ Nahrazení K6 *hledati pomoci* slovem *doufání* v K1613 odpovídá přesněji T-J.

Pozn.: Petity v K6 i hranaté závorky v K1613 jsou zde přepisovány kurzívou. Text K6 čerpáme z K1940.

Jr 3,23 K1940 Protože jest marné od pahrbků a množství hor *hledati pomoci*; protože v Hospodinu Bohu našem jest spasení Izraelovo. – T-J Utique falsò à collibus, multitudinè montium *expectatur*: utique in Jehova Deo nostro est salus Jisraelis. – VUL vere mendaces erant colles multitudo montium vere in Domino Deo nostro salus Israhel. – ČEP Věru, klamavé jsou pahorky, halasící hory! Věru, jen v Hospodinu, našem Bohu, je spása Izraele. – K1613 Právě marné jest v pahrbcích a v množství hor *doufání*: zajisté v Hospodinu Bohu našem *jest* spasení Izraelovo. Jr 3,22 K1940 *Recete*: Aj, my jdeme k tobě, nebo ty, Hospodine, *jsi* Bůh náš. – T-J *vox inquam audiat*...tu es Jehova Deus noster – VUL convertimini filii revertentes et sanabo aversiones vestras ecce nos venimus ad te tu enim es Dominus Deus noster – ČEP „Vraťte se, synové odpadlí, já vaše odpadlictví vyléčím. „Zde jsme, přišli jsme k tobě, neboť ty *jsi* Hospodin, náš Bůh.“ – K1613 *recete*: Aj, my jdeme k tobě, nebo ty Hospodine, *jsi* Bůh náš. Jr 3,21 K1940 ...zapomněli se na Hospodina Boha svého, *řkouciho* – T-J oblitii sunt Jehovæ Dei sui *dicentis* – VUL oblitii sunt Domini Dei sui – ČEP zapomněli na Hospodina, svého Boha – K1613 zapomněli se na Hospodina Boha svého *řkouciho*. Jr 2,18 K1940 piješ vodu z řeky Eufrates? – T-J bibendo aquas fluminis Euphratis? – VUL bibas aquam Fluminis – ČEP se napájíš vodami Eufratu? – K1613 piješ vodu řeky (v poznámce: Eufrates).

IV Vybrané typy překladu³²

1. TYP OTEC MOÁBSKÝCH

V tomto typu sledujeme překlad hebrejského toponyma Kralickými jako jména obyvatelského v plurálu. K tomuto typu se přidružují i složená toponyma typu *Astarot Karnaimských* a *Rabba Ammoniiských*.

32 2S 20,18 K1613 se ptáti budou Abelských – T-J interrogabant Abelæos – V92 interrogent in Abela – ČEP se zeptají v Abela – M77 v Abela; 59 Nu 34,3 K1613 vedlé pomezí Edomských – T-J secundum sedes Edomæorum – V92 quæ est juxta Edom – M77 podlé Edom; 703 1Pa 2,23 K1613 vzal Gessurejským – T-J accepit ab ipsis Gessuræis – V92 cepitque Gessur – ČEP Gešúr a Aram...jim vzali – M77 ...dobył Gessur; 1841 2Kr 17,31 K1613 Sefarvaimští – T-J Sepharvæi – V92 de Sepharvaim – ČEP Sefarvajci (přesněji podle BHS má J: muži ze Sefarvajimu) – M77 kteříž byli z Sefarvaim; 2030 Jr 11,21 K1613 o Anatotských – T-J de Hanathothanis – V92 ad viros Anathoth – ČEP o anatotských mužích – M77 k mužům Anathoth; 2100 Jr 46,9 K1613 Putští – T-J Putæi – V92 Libyes – ČEP Pútejci – M77 z...Libie; 2136 Ž 83,8 K1613 Filištinští – T-J Palæstini – V92 alienigenæ – ČEP Pelištea – J Filištansko – M77 cizozemci; 2330 Ez 25,9 K1613 zemi...Kariataimských – T-J terram...Kirjathajimorum – V92 terræ...Cariathaim [není jasné, zda Cariathaim je nesklonný Gsg., nebo Nsg.] – ČEP bez...Kirjâtajimu – M77 země...Kariatthaim; 2330 Ez 25,9 K1613 zemi Betjesimotských – T-J terram Beth-jeschimotharum – V92 terræ Bethjesimoth – ČEP země – Bét-ješimótu – M77 země Bethjezimot [psáno Bethyezymot].

2. TYP ABEL DŮM MAACHA

Za závažné považujeme případy, kdy je v kralickém toponymu přítomna apelativní sémantika, která koresponduje s apelativní séantikou T-J, zatímco jiné překlady tyto části transkribují. T-J tak představuje významný pramen apelativní interpretace některých částí složených proprií v Kralické bibli.

34 1Kr 15,20 K1613 dobył... Abelbetmaachy – T-J Abelum Beth-Mahacæ – V92 percusserunt...Abeldomum Maacha – oproti 34 2Kr 15,29 K1613 vzal...Abel, dům Maacha – T-J Abelum domus Mahacæ – V92 Abel Domum-Maacha; 36 Sd

tatuje i Pokorný³⁴ a Brož pak tvrdí, že „...jim [Kralickým, pozn. RD] nešlo o nový překlad, nýbrž o revizi co nejdokonalejší po stránce filologické, systematicko-i praktickotheologické.“³⁵ Podobnému závěru dospěli i Dobiáš³⁶ a Michálek, který konstatuje: „...sie [d. b. die Kralitz, Anmerkung von RD] entferten sich ohne ernsthaften Grund nicht von den alten Texten der tschechischen Übersetzung.“³⁷ Na druhé straně víme ze svědectví Komenského, že moderní edice přímo podnítl vznik kralického překladu, a o častém kralickém opření se o T-J mluví Segert.

Předkládaný příspěvek v rozboru souvislého textu 1Pa 2,49-55 zjistil, že tento úsek je třeba považovat za nový překlad, a to z dominantní předlohy T-J. V tomto úseku jde o revizi staršího překladu, nýbrž o nové převedení biblického textu z dominantní předlohy T-J, přičemž jsou do textu implantovány některé propriální jednotky ve znění předcházejících překladů, zejména z melantrišek. Jedná se přitom o dosti důsledný překlad podle T-J, jak o tom svědčí také shody K6 a T-J oproti BHS, ČEP, VUL a M77. Zatímco tedy Blahoslavův NZ splňuje všechna kritéria revize,³⁸ otázka SZ je tímto příspěvkem spíše otevřena. V propriální sféře se sice kloníme k revizi, v úseku Joz 15,21-62 činí vliv T-J pouze 3,7 %, v úseku 1Pa 2,49-55 jde však zřetelně o nový překlad, závislý na T-J.

Ve čtvrté části jsme se snažili zdokumentovat vliv T-J na toponymii Kralické bible a ukázali jsme významné shody jako důkazy vlivu T-J na kralický text. Doklady prokazují vliv T-J v propriální sféře³⁹, která nepatří mezi domény vlivu T-J. Tento překlad však patří k podstatným zdrojům apelativní sémantiky v toponymech Kralické bible a vysvětluje také některé interpretace, jimiž je Kralická bible specifická mezi zkoumanými českými překlady. Vliv T-J lze doložit také na případech, kdy je jeden hebrejský podklad tlumočen dvěma odlišnými překlady, takže vznikají synonymní označení jedné lokality (*Bethel* – *dům Boha silného*) nebo diskrepance mezi apelativní a propriální sférou (*pabr bek* – *Gabaa*), takže vliv T-J je prokazatelný na různých místech bible. Vliv T-J nelze přeceňovat, jak ukazují také některé neshody, které jsme do našeho příspěvku nezahmuli.⁴⁰ V poslední části jsme se pokusili doložit vliv LXX.

Slavomil Daněk, který srovnával kralický text Abk, Na a Sf s BHS, LXX a VUL, došel mj. k závěru, že Kralická bible se liší od masoretského textu ve 45 verších z celkových 156, přičemž ve 37 (= 23,7 %) nemá kralické znění oporu ani v BHS, ani v LXX a VUL.⁴¹ Je to důsledek samostatného řešení Kralických? Srovnáním několika Daňkových dokladů s T-J zjistíme, že ve většině případů kralický překlad přesně odpovídá interpretaci T-J: Sf 1,9 K6 *uskakuje* – T-J *insilit*; Abk 1,12 K6 *ó Skálo* – T-J *ó rupes*; Abk 3,6 K6 *bory věčné* – T-J *montes aeterni*; Na 3,4 K6 *velmi milá* – T-J *pollentis gratia*; Na 2,1 K6 *zhoubce* – T-J *dissipator*; Na 1,15 K6 *nešlechtný* – T-J *nequam*; Sf 3,1 *městu...utiskujícímu* – T-J *civitat...opprimenti*; Sf 3,19 K6 *Aj, já konec učiním* – T-J *Ecce me conficiente*. T-J vysvětluje též některá kralická znění uváděná v analýze Wernischovč.⁴² Také překlad K6 *Kananejský* v Za 14,21, který Michálek⁴³ po srovnání se staršími překlady uvádí jako kralické novum v české překladatelské tradici a kde ČEP překládá apelativním *kramář*, se shoduje s T-J *Cenahaneus*.

Naše výsledky bude nutno prověřit na dalších úsecích textu, považujeme však za prokázané, že přinejmenším některé části kralického překladu nevznikly překladem z hebrejského originálu,⁴⁴ ale pečlivým překladem latinského zprostředkování originálního textu s dosazením stabilizovaných znění proprií. S vlivem T-J je nutno počítat na různých místech bible a to v nemalé míře, takže se nabízí paralela s Blahoslavovým překladem NZ z dominantní předlohy latinské.

SLEDOVANÉ BIBLE, SLOVNÍKY A JEJICH ZKRATKY

BEN = BIBLE BENÁTSKÁ = *Bibli, jenž jest Starý a Nový zákon, vnově česky v slavném a znamenitém městě Benátkách v zemi vláské skrze opatrného muže pana Petra Liechtenstein příjmím z Kolína na Rajně...pilně tištěná*. Benátky 1506. Signatura v SVKOL: II 32058. **BHS** = BIBLIA HEBRAICA STUTTARTENSIS = ELLIGER, K. – KITTEL, R. (vyd.) *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. 4., upr. vyd., Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1990. Citováno podle *BibleWorks 5.0.020w*. **ČEP** = ČESKÝ EKUMENICKÝ PŘEKLAD = *Český ekumenický překlad: Písmo svaté Starého i Nového Zákona podle ekumenického vydání z r. 1985*. Cit. dle *Theophilus 3.1.4 a BibleWorks 5.0.020w*. Překladatelskou kurzívou, kterou *Theophilus* neodlišuje, odlišuji podle tištěné verze, třetí, dopl. a přepr. vyd., Praha 1987. **GNV** = *Geneva Bible* (1599). Viz *BibleWorks*. **HG** = HEGERŮV PŘEKLAD SZ = KOTALÍK, F. – MERELL, J. (vyd.) *Písmo svaté Starého zákona*. Praha: Česká katolická Charita v Ústředním církevním nakladatelství, 1955-1958. **J** = JERUZALÉMSKÁ BIBLE = *Jeruzalémská bible* (cit. dle *Theophilus 3.1.4*: betaverze JERUZ). **KJV** = *King James Version* (1611/1769) with Codes. Viz *BibleWorks*. **KRAL** = *Kralická bible* (cit. dle *Theophilus 3.1.4*) – v úpravě zřejmě od Jana Karafiáta a Heřmana z Tardy. **KUT** = *Bible kutnohorská* (1489). Signatura v SVKOL: II 32.071. **K1613** = *Bibli svatá. To jest Kniha, v níž se všecka Pisma Starého i Nového zákona obsahují. V nově vytištěná, a vydána*. M.DC.XIII. Signatura v SVKOL: II 32.073. **K6** = *kralická Šestidílka*. Signatura v SVKOL: II 32.377. **K1940** = *Bibli svatá. Podle původního vydání kralického z roku 1579-1593*. Kutná Hora: Česká biblická práce, 1940. **LXX** = SEPTUAGINTA = RAHLFS, A. (vyd.) *Septuaginta*. 9. vyd. Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt a Deutsche Bibelgesellschaft, 1971. Cit. dle *BibleWorks 5.0.020w*. **M567** = MELANTRICHOVA BIBLE Z ROKU 1556/57 (2. vyd.) = *Bibli Česká*. Signatura v SVKOL: III 32.296 (titulní list je přešlepen). **M60/1** = MELANTRICHOVA BIBLE Z ROKU 1560/61 (3. vyd.). Signatura v SVKOL: III 32.048 (titulní list je přešlepen). **M70** = MELANTRICHOVA BIBLE Z ROKU 1570 (4. vyd.) = *Bibli Česka / to jest / všecka Svata Pisma / obojho / Starého i Nového zákona Vytištěna v Starém Městě pražském / prací a Nakladem Jiříka Melantricha z Aventinu*. Leta / MDLXX. Cum gratia & Privilegio S. R. Imperratoris, ad Annos Duodecim. Signatura v MZK: II 630164. **M77** = MELANTRICHOVA BIBLE Z ROKU 1577 (5. vyd.) = *Bibli Česká / to jest / všecka Svata Pisma / obojho / Starého i Nového zákona / opět v nově vydaná a Vytištěná v Starém Městě Pražském / prací a Nakladem Jiřího Melantricha z Aventynu*. Leta MDLXXVII. Cum Gratia & Privilegio Caesareo. Signatura v SVKOL: III 220903. **NET** = BIBLE NETOLICKÉHO (1549). Signatura v SVKOL: III 32.712 (titulní list chybí). **POLY** = POLYGLOTTA ANTVERPSKÁ = *Biblia sacra hebraice, chaldaice, graece et latine, Philippi II Reg. Cathol. pietate et studio ad sacrosanctae ecclesiae usum*. Christoph. Plantinus excud. Antverpiae, 1569-1572. Signatura v SVKOL: III 2/1 až 2/8. V Praze: Knihovna Židovského muzea v Praze, nesignováno (údaj z Hellera (1960, s. 85)). **POLYLAT** = latinský vulgátní překlad; **POLYXXLAT** = latinský překlad Septuaginty; **POLYCHALLAT** = latinský překlad aramejského textu. **S37** = SEVERÝNOVA BIBLE (2. vyd.) – v SVKOL signatura III 32053. Titulní list chybí. **STRONG** = *The Abridged (Strong's) BDB Hebrew Lexicon* [Strongův slovník]. Abbreviated form of the *Brown-Driver-Briggs Hebrew Lexicon*. Cit. dle *BibleWorks 5.0.020w*. **T-J** (2. vyd.) = TREMELLIŮV-JUNIŮV PŘEKLAD = *Testamenti Veteris Biblia sacra, sive Libri canonici Priscæ Judæorum Ecclesie à Deo traditi, Latini recens ex Hebræo facti, brevibusq[ue] [nad q je čárka]; Scholiis illustrati ab Immanuele Tremellio & Francisco Junio. Accesserunt libri qui vulgo dicuntur Apocryphi, Latine redditi, & notis quibusdam aucti à Francisco Junio. Multò omnes quàm antè emendatius editi & aucti locis innumeris: quibus etiam adjunximus Novi Testamenti libros ex sermone Syro ab eodem Tremellio, & ex Greco à Theodoro Beza in Latinum versos, notisq[ue] [nad q je čárka], itidem illustratos. Secunda cura Francisci Junii*. Geneva: apud Ioan. Tornæsium, Impensis And. Wecheli Heredum, Claudii Marnii, & Ioannis Aubrii. M.D.XC. Signatura v MZK: ST2-0765.549.1. **T-J** (3. vyd.) = *Testamenti Veteris Biblia sacra, sive Libri canonici ...* Hanovia: Typis Wechelianis, apud Claudium Marnium, & hæredes Joannis Aubrii, MDCLII. Signatura v SVKOL: 65.45 **T-J** (4. vyd.) = *Testamenti Veteris Biblia sacra... Hanovia: Typis Wechelianis, apud Claudium Marnium, & hæredes Joannis Aubrii, MDCLIII*. Signatura v SVKOL: III 234 a III 226. **V** = SVATOVĚCLAVSKÁ BIBLE = *Prorokové a Knihy Machabejský... (1712); Bible Česká, to jest: Svaté Písmo, podlé Starozetného, a Obecného Latinského, od všeobecné Cirkve Svaté Římské potvrzeného a užívávaného Přeložení... (1715)*. 1. vyd. Praha. **VUL** = VULGÁTA = WEBER, R., et al. (vyd.) *Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem*. Citováno dle *BibleWorks 5.0.020w*. **V92** = VULGATA CLEMENTINA = *Biblia Sacra Juxta Vulgatam Clementinam Divisionibus, Summariis et Concordantiis Ornata*. Romae – Tornaci – Parisiis: Desclée et Socii, 1956. **WTMM** = Westminster Theological Seminary. *Groves-Wheeler Westminster Morphology and Lemma Database*. Release 3.5. Viz *BibleWorks 5.0.020w*.

LITERATURA

- Bartoš F. M.: *Učitel Kralických (Tremellius)*. Český bratr, 1930, roč. 7, s. 257–259.
 Bartoš, F. M.: *Bouře nad Kralickou*. Theologia Evangelica, 1949, roč. 2, s. 218–230.
BibleWorks 5.0.020w. [CD-ROM] Programmed by Michael S. Bushell and Michael D. Tan. 2001.⁴⁶
 Bohatcová, M.: *Bible Kralická: její vznik a význam*. In: Fialová, V. (vyd.): *Kralice*. Brno 1959, s. 49–61.
 Bohatcová, M.: *Bratrská knihovna kralická*. Slavia, 1970, roč. 39, s. 591–610.

- Brož, L.: *K závislosti Kralických na starších verzích české bible*. Theologica evangelica, 1949, roč. 2, s. 162–164.
- Daněk, S.: *Zlatý poklad naší církve*. Český bratr, 1940a, roč. 17, s. 203–205.
- [Daněk, S.:] *Zlatý věk Bibli české*. Český bratr, 1940b, roč. 17, s. 249–252.
- Dobiáš, F. M.: *Předlohy Apokryf Kralických: 3. Makkabejská*. Theologica evangelica, 1948, roč. 1, s. 149–162.
- Heller, J.: *Kraličtí a Targumy*. Theologická příloha Křesťanské revue, 1960, roč. 27, s. 81–85.
- Heller, J.: *Výkladový slovník biblických jmen*. Praha 2003.
- [Jartym, P.:] *České překlady Bible*. In: Douglas, J. D. (vyd.) *Nový biblický slovník*. Praha 1996, s. 129–133.
- Just, J.: *Předlohy latinských biblických nápisů v bratrském kostele v Ivančicích*. Z Kralické tvrže, 2006, roč. 23, s. 23–27.
- Konopásek, J.: *Bible a jazykozpyt*. Praha 1929a.
- Konopásek, J.: *Biblické studie*. Žižkov 1929b.
- Konopásek, J.: *Dvě studie o Bibli kralické*. *Sporník filologický*, 1930, s. 126–131.
- Konopásek, J.: *Řeckolatinská předloha Blahoslavova Nového zákona: prolegomena textové kritiky Nového zákona*. Praha 1932.
- Kopecký, M.: *Česká obdoba Dalmatinovy bible*. In *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi: mednarodni simpozij v Ljubljani od 27. do 29. junija 1984*. Ljubljana 1986, s. 227–237.
- Kopecký, M.: *K jubileu první kralické jednodílnky: Zum Jubiläum der ersten einbändigen Ausgabe der Kralitzer Bibel*. Acta Musei Moraviae: Časopis Moravského muzea. Scientiae Sociales, 1997, roč. 82, č. 1–2, s. 259–265.
- Kyas, V.: *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Na přípravě kap. 34 se podíleli M. Bohatcová, E. Michálek, J. Pečirková a D. Šlosar. Kap. 35 napsal J. Vintř, který také sestavil přílohu 41. Přílohu 40 připravil K. Stejskal, přílohy 37–39 zpracovala, rejstříky sestavila a publikaci k vydání připravila J. Pečirková. Praha 1997.
- Mánek, J.: *Překlad či revize?* Náboženská revue, 1964, roč. 35, s. 18–25.
- Michálek, E.: *K překladu prorockví Zachariášova 14,21 v starých českých biblích*. Z kralické tvrže, 1991–1992, roč. 18, s. 40.
- Michálek, E.: *Philologischer Kommentar zur sechsteiligen Kralitzer Bibel*. Biblia Slavica 1/3. Paderborn 1995, s. 183–214.
- Michálek, E.: *Zu den Anmerkungen in der Kralitzer Bibel*. In: Pavlincová, H. – Papoušek, D. (vyd.): *The Bible in Cultural Context*. Brno 1994, s. 215–217.
- Molnár, A.: *O kralické trochu jinak*. Evangelický kalendář 1979, roč. 59, s. 31–41.
- Pečirková, J.: *Czech Translations of the Bible*. In: Krašovec, J. (vyd.): *Interpretation of the Bible* [titul též německy, francouzsky a slovinsky]. Ljubljana – Sheffield 1998, s. 1167–1200.
- Pokorný, P.: *Kralická bible: její duchovní a teologické dědictví*. Křesťanská revue, 1980, roč. 47, č. 5–6, s. 97–100.
- Segert, S.: *Bratři a Starý zákon*. In: Řičan, R. – Molnár, A. – Flegl, M. (vyd.): *Bratrský sborník: soubor prací přednesených při symposiu konaném 26. a 27. září 1967 k 500. výročí ustavení jednoty bratrské*. Praha 1967, s. 90–92.
- Segert, S.: *Pia desideria: Considerations Concerning the Kralice Bibles*. In: Pavlincová, H. – Papoušek, D. (vyd.): *The Bible in Cultural Context*. Brno: 1994a, s. 313–320. Český srov. *Pia desideria: Úvahy nad Kralickými biblemi*. Z Kralické tvrže, 1991–1992, roč. 12, s. 35–39.

- Segert, S.: *Translation of the Aramaic Passages in the Kralice Bible*. In: Zemánek P. (vyd.): *Studies in Near Eastern languages and literatures: memorial volume of Karel Petráček*. Praha 1994b, s. 535–539.
- Segert, S.: *Unitas Fratrum and the Old Testament*. Communio Viatorum, 1990, roč. 33, č. 1–2, s. 27–35.
- Theophilus 3.1.4*. Program dostupný volně na internetu. <<http://www.theophilus.sk>>, 1997–2003.
- Wernisch, M.: *České překlady Starého zákona: svědectví Sofoniáše proroka*. Křesťanská revue, 1987, roč. 54, č. 5, s. 100–107.

POZNÁMKY

- 1 Pečirková in Kyas (1997, s. 191). Konopásek se textem kralického NZ zabýval v řadě studií (Konopásek (1929a, 1929b, 1930, 1932)).
- 2 Srov. Bohatcová (1959, s. 61), Pečirková in Kyas (1997, s. 190). Rekapitulace dosavadního bohemistického bádání o Kralické bibli zde nemůže být podána.
- 3 Michálek (1995, s. 187).
- 4 Srov. Segert (1990, s. 30), který však má jako roky 1. vydání T-J 1579–1582 místo 1575–1579; Kopecký (1997, s. 261) uvádí 1575–1578, Bartoš (1949, s. 220), Kopecký (1986, s. 229) roky 1575–1579 a Pečirková (1998, s. 1181) roky 1576–1579. Projekt byl zřejmě nepřímo iniciován vydáním Polyglotty, srov. Bartoš (1949, s. 220).
- 5 Viz Bohatcová (1970, s. 594–595, 602).
- 6 Tak Bartoš (1949, s. 221), Bartoš (1930, s. 257–258). Někdy se však uvádí datum vydání až 1576.
- 7 Pečirková in Kyas (1997, s. 191). Významným přínosem do české překladatelské tradice byly číslování veršů a poznámkový aparát, srov. Michálek (1994, s. 215).
- 8 Segert (1994b, s. 541). Ke vlivu T-J srov. též Segert (1994a, s. 315).
- 9 Kopecký (1986, s. 229), Kopecký (1997, s. 261).
- 10 [Jartym] (1996, s. 130).
- 11 Viz Bartoš (1949, s. 221).
- 12 V tomto znění lze spatřovat vliv soudobých edic vycházejících z původních jazyků bible. O tomto vlivu v S37, která začala označovat v textu textové dodatky a nedostatky VUL vůči hebrejskému textu, viz [Daněk] (1940b, s. 252). V oblasti předblahoslavovských NZ srov. Mánek (1964, s. 24).
- 13 Kombinační metodu Kralických u apelativního textu zjistil při rozboru 3Mak Dobiáš (1948, s. 156–157).
- 14 Pozoruhodné jsou dále rozdíly mezi tištěnou K1613 a ve 20. st. vydávanou Kralickou bibli (KRAL) „podle vydání z roku 1613“, které nejsou identické, ovšem bez upozornění, že jde zřejmě o úpravu od Jana Karafiáta a Heřmana z Tardy (srov. předmluvu k K1940). Fakt, že jde o upravené znění K1613, nezmiňují ani programy *BibleWorks* a *Theophilus*. Úprava se týká znění řady vlastních jmen! Např. v úseku 1Pa 2,49–55 jde o znění *Zorští* a *Chur*.
- 15 Kralická bible tak ve výsledném překladu reduplikuje oproti hebrejskému původnímu textu hebrejské ביה. 1
- 16 Interpretace snad vychází z existence homonymních toponym i antroponym (*Madměna*) na jiných místech biblického textu, u jiných jednotek jde však o hapax legomena (מבנה; מבנה; מבנה; בית צר; בית צר).
- 17 Obtížněji se dají v kralickém překladu vysvětlit znění *Jeterských* (?za *Jetrejských*), a věta *Měl pak syny Sobal otec* (1Pa 2,52). Snadněji lze vysvětlit znění *Amata*, a to nikoli neobvyklým odstraněním náslovného *b-* melantrišek.
- 18 S kralickým vydáním z r. 1596 nebylo možno provést srovnání.
- 19 Brož (1949, s. 162).
- 20 Hebrejský text v Polyglottě je takřka totožný s BHS, nejvíce rozdílů je v interpunkci a v několikanásobné absenci signálu veršového předělu ׀ v Polyglottě. Větší rozdíly jsou v septuagintním textu LXX a Polyglotty.
- 21 V jiném zvoleném úryvku (Joz 18,17–20) není závislost Kó na T-J tak bezprostřední a důsledná.
- 22 Počítáme sem i případy, kdy se shoduje tradiční znění s kralickým přesně (*Maon*) a T-J má podobu málo odlišnou (*Mahon*).

- 23 S otazníkem zůstávají znění *Azor*, *Ezron* (-z- snad za hebrejské cáde transkribované v T-J jako -tz-), a *Holon* (T-J *Cholon*, tradice *Olom*; kralické *h* za hebrejské *h* je však doloženo).
- 24 U překladu *Edom* je možné však uvažovat také o překladu z hebrejštiny. *Edom* má POLYLAT, *Samir* mají POLYLAT i POLYLXXLAT.
- 25 Velké písmeno snad jako indikace propriálnosti (ČEP má *Negeb*, WTMM hodnou **נֶגֶב** jako apellativum, STRONG však udává propriální význam)?
- 26 *Na Poledne* – tradice má *od poledne*, T-J *ad meridiem*; *město Solné* zřejmě z BEN a Vulgáty – tradice *Město soli*, *město solné* (BEN, KUT), *Měšťa soli* – V92 *civitas Salis* – POLYLAT *civitas Salis*; *Masřa* – *Mesřa* (BEN (*mesřa* KUT) a *Maseřba* z melantrišek).
- 29 S37 byla otisknuta beze změn v Norimberské bibli, srov. Kyas (1997, s. 164).
- 30 Jako dvě toponyma však mají také soudobé bible GNV a KJV i Lutherbibel (vyd. z r. 1912) – viz *BibleWorks*.
- 31 Rozdíly mezi K1613 a KRAL existují v těchto toponymech: K1613 *Júda* – KRAL *Juda*; *na Poledne* – *na poledne*; *Cedes* – *Kedes*; *Asor*, *Chadat* – *Azor*; *Chadat*, *Asor* – *Azor*; *Asar Gadda* – *Azar Gadda*; *Asemon* – *Esmom*; *Aersual* – *Azarsual*; *Aen* – *Ain*; *Asena* – *Asna*; *Enganim* – *Engannim*; *Jerimot* – *Jarnut*; *Jecheb* – *Jechebel*; *Giderot* – *Gederot*; *Esmá* – *Asna*; *Azótú* – *Azotu*; *Sokot* – *Socho*; *Isemo* – *Estemo*; *Aným* – *Anim*; *Dúma* – *Duma*; *Meddin* – *Middin*; *město Solné* – *město solné*; *Engadali* – *Engadi*. Jde o přibližování k hebrejským podobám.
- 32 Původní apellativum dostalo singulární referenci, takže někteří překládají Eufrat.
- 33 Psáno jako zkratka.
- 34 V této části vycházíme z databáze toponymických znění, vycházející z Hellerova *Výkladového slovníku biblických jmen* (2003), která je součástí naší diplomové práce (*Toponyma v českých překladech Starého zákona*, Olomouc 2004). V BHS jde tedy v následujících případech o propria, nikoli o jejich deriváty jako obyvatelská jména apod. Čísła před lokalizacemi znění odkazují na číslo hesla v Hellerově slovníku a zároveň v naší databázi, index D znamená dodatky v naší databázi.
- 35 Adjektivum je psáno *Sliněho* (též *-ebo*) nebo *sliněho*, sjednocuji na *sliněho*.
- 36 Pokorný (1980, s. 99).
- 37 Brož (1949, s. 164).
- 38 „*Tam* [v 2. kapitole *3Mak*, pozn. *RD*] přibližně z 670 slov kralického znění již 350 se vyskytuje u *Melantrichal*, což činí přes 50%.“ Viz Dobiáš (1948, s. 162). Nakolik ovšem je tato shoda symptomem závislosti Kralických na Melantrichovi, je otázka jiná: 50 % identita propriálních znění vyjadřuje mým spíše samostatný překladatelský postup než revizi melantrišek. Ukazuje to ostatně přes větší stabilitu NZ textu srovnání s Blahoslavovým NZ, do něhož autor podle Kyasova zjištění vpusťl pouze 5 % nových překladů – viz Bartoš (1979, s. 41).
- 39 Michálek (1995, s. 212). *W*
- 40 Srov. Mánek (1964).
- 41 V BHS jde vždy o propria, většinou toponyma.
- 42 Jedním z nejmarkantnějších rozdílů je pak převažující nesklonnost u K6, K1613 a naopak sklonnost v T-J.
- 43 Daněk (1940a, s. 203 a 205).
- 44 KRAL *vypněním* – T-J *exscindam*; KRAL *všecky obyvatelé* – T-J *super omnes habitatores*; KRAL *eskakuje na prab* – T-J *insilit in limen*; KRAL *Stane se...blas křiku* – T-J *Eritique [nad q čárka]...vox clamoris*; KRAL *Michálek* (1991–1992, s. 40).
- 46 Je tedy otázkou, jak významný byl podíl hebraisty Mikuláše Alberta z Kaménka – za podstatný ho má Segert (1967, s. 90).
- 47 Pečínková in Kyas (1997, s. 191) uvádí jako rok 3. vyd. T-J už 1596. Pak by šlo v našem výtisku o reprint 3. vyd.
- 48 Děkuji doc. Petru Chalupovi, Th.D., za umožnění přístupu k tomuto programu.